

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בלק, תשס"ט
מספר 816מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בלעם – אדם מסוכסך עם עצמו

בתוך סיפור קללות בלעם שנהפכו לברכות מוקדשת תשומת לב רבה להכנות לקראתן. בפירוט יוצא דופן מתארת התורה כיצד בלק מזמין שוב ושוב את בלעם, ובלעם משוחח שוב ושוב עם הזקנים שנשלחו אליו, וגם ה' שואל אותו מדי פעם מה מתרחש בביתו.

זאת ועוד: כאשר סוף סוף יוצא בלעם לדרך, מתרחש נס שכמעט אין כמותו במקרא כולו: מלאך ה' עומד בדרכו של בלעם. בלעם אינו רואה אותו, קוצף על אתונו המבוהלת, והיא פוצה את פיה ומשוחחת אִתּו בלשון בני אדם. חשוב להעיר שמצד רצף ההתרחשויות אין למאורע זה השפעה נראית לעין, שכן בלעם ממשיך בדרכו אל בלק.

מה פשר הדברים? מה פשר הכניסה לפרטי פרטים של ההזמנה מצד בלק וההתלבטויות המרובות לפני ביצועה? ומה פשר דיבורה של האתון?

נראה שהכתוב רוצה להאיר לנגד עינינו את דמותו של בלעם. בלעם הוא אדם גדול, והתקשורת שלו עם ריבונו של עולם כה זמינה עד שהוא יכול לומר לאנשים שבאו אל ביתו:

לִינּוּ פִּהּ הַלְיָלָה וְהִשְׁבַּתִּי אֶתְכֶם דְּבַר פְּאֶשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֵלַי (כב:ח); וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בְּזֶה גַם-אִתְּם הַלְיָלָה וְאֲדַעַה מֵה-יִסֵּף ה' דְּבַר עֲמִי (ט).

ובלעם ער למציאות: "אם-יתן-לי בלק מלא ביתו פסף וזָהָב לא אוכל לעבד את-פי ה' א-להי לעשות קטנה או גדולה" (יח).

ואולם הנקודה העיקרית שמדגיש הכתוב היא שלבו של בלעם מושכו לקלל את העם, ובלעם אינו יכול לעצור בעד תשוקותיו. בלעם איננו צבוע. הוא קרוע. הוא מסוכסך עם עצמו. בלבו מתחוללת מלחמה בין הצד היודע, המבין ואף הרוחני ובין מידותיו המקולקלות – שנאתו, רדיפת הכבוד שלו וחמדנותו. נראה שפרויד היה מגדיר את המלחמה הזו "מלחמה שבין ה'אני' העליון ובין ה'ליבידו'; בין הצד הנעלה ובין הצד הבהמי".²

נעקוב אחר התהליך שעובר בלעם. בלק שולח שליחים לבקש ממנו לקלל את העם שיצא ממצרים. הבקשה מלווה בחנופה: "פי ידעתי את אשר-תִּבְרַךְ מִבְּרַךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר" (ו). בלעם מציע לשליחי בלק ללון בביתו, ובינתיים הוא יקבל מסר אלוקי אם יוכל להיעתר לבקשת בלק. תשובת ה' בלילה ברורה וחד-משמעית: "לא תִּלְךָ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת-הָעַם פִּי בְרוּךְ הוּא" (יב). עם בוקר מודיע בלעם לשליחים: "לכו אל-ארצכם פי מאן ה' לתתי להלך עמכם" (יג). בלעם מעלים מהם את היותו של העם מבורך ותולה את הסירוב בה': אני הייתי רוצה ללכת אתכם, אך מה אעשה וה' גזר עליי.

¹ מלבד אתונו של בלעם התורה מספרת רק על הנחש שדיבר אל האישה בגן-עדן.
² ואולי זה מקומה הסמלי של האתון בסיפור.

בדיווח לבלק השליחים אינם מדייקים, והם תולים את הסירוב בבלעם: "מֵאֵן בְּלָעַם הָלַךְ עִמּוֹ" (יד). בלק מעריך שכנראה בלעם מעוניין בשליחים מכובדים מהם ואולי אף בהבטחה מפורשת לגמול ראוי. לכן הוא שולח שרים נכבדים מהראשונים ומבטיח: "כִּי-כַבֵּד אֶכְפֹּדְךָ מֵאֵד וְכָל אֲשֶׁר-תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה" (יז).

אכזבתו של בלעם והמלחמה הפנימית המתחוללת בקרבו מתבטאים היטב בתשובתו לשליחי בלק המכובדים. מצד אחד הוא יודע היטב שהוא חסר אונים מול ה': "אִם-יִתֶּן-לִי בָּלַק מְלֵא בֵיתוֹ פָּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת-פִּי ה' אֶל-לֵהִי לַעֲשׂוֹת קְטָנָה אוּ גְדוּלָּה", אך מצד אחר, למרבה הפתעתו של הקורא, מנסה בלעם לבדוק אולי בכל זאת: "וְעַתָּה שָׁבוּ נָא בְּזֶה גַם-אַתֶּם הַלְיָלָה וְאֲדַעַה מֶה-יִסַּף ה' דְּבַר עַמִּי" (כב:יט).

ואכן, "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו".³ ה' נענה לבלעם ומאשר את הליכתו. בלעם משתוקק ללכת ומתלהב: "וַיִּקֶם בְּלָעַם בְּבִקְרֵי וַיִּחַבֵּשׁ אֶת-אַתְנֹנוֹ וַיִּלְךְ עִם-שְׁרֵי מוֹאָב" (שם:כא).

על סיפור האתון אצטט מתוך דבריו הנאים של הדרשן ב"ילקוט מעם לוועז":⁴

ומכאן אנו למדים עד היכן הגיעה רשעתו של בלעם הרשע ותשוקתו הגדולה לעשות רע לישראל. שהרי ראה הסימנים האלה. ואין לך אדם בעולם שהיה רואה הסימנים האלה ולא היה נותן דעתו עליהם והיה חוזר מדרכו. ובפרט בלעם שהיה הולך הרבה אחרי נחושים והיה רגיל בכיוצא בהם. ובכל זאת לא נרתע לאחור בתחילה, כשאתונו נטתה מן הדרך הישרה והלכה בדרך עקומה. אחר כך כשלחצה רגל בלעם אל הקיר, שכל זה היה רמז שהוא יעצור רגלו מלכתו מפני שאין הקב"ה רוצה בהליכתו. והנס הגדול ביותר שאתונו התחילה לדבר. והיה צריך להוציא מלבו הרעה הגדולה הזו שזמם לעשות, לילך ולקלל את ישראל נגד רצון הקב"ה... ולכל הפחות על הדיבור הזה (דיבור האתון) שהיה עניין יחיד בעולם היה צריך לתמוה ולהשתומם. והוא לא נתן דעתו לכך כאילו אין זה כלום בעיניו, והתחיל להתווכח עם החמור כדבר איש אל רעהו. אלא שאכזריותו הייתה רבה כל כך ושחיתות טבעו ותאוות הבצע שלו גדולים כל כך, שרצה לקלל את ישראל עד שלא חשב בכל אלו הדברים.

הדרשן עמד כאן על הפער שבין יכולתו של בלעם לפענח את המסר ובין רצונו העז ללכת ולקלל את ישראל.

בעקבות קריאה זו של סיפור בלעם אפשר להבין מדוע חז"ל מגדירים את ההבדלים בין בלעם ובין אברהם אבינו דווקא בתחום המידות (אבות ה, כב):

כל מי שיש בו שלושה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלושה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע.

גם עצתו של בלעם למדיין שבנותיהם יזנו עם בני ישראל (במ' לא:טז) תואמת את נטיית לבו ליצרים ולתאוות. בלעם מכיר את כוחו של היצר, שכן הוא נענה לו בכל לבו.

ד"ר יעל צ'הר
המחלקה לתנ"ך

³ דברי חז"ל על הסכמתו של הקב"ה להליכת בלעם עם השליחים – במדבר רבה כ, יב.

⁴ ילקוט מעם לוועז, אוצר האגדה הפירושים וההלכה על תורה נביאים כתובים, חיברו בלשון לאדינו הדיין המצויין רבי יצחק מאגריסו זצ"ל מגדולי רבני קושטא. מתוך מהדורת ירושלים תשכ"ח, סימן נה, עמ' רפ"ג.